

De Cultuurhistorische plantentuin in Rotterdam

presenteert zich

Luuk Hopkooper

Natuur- en milieu-educatie

Reeds voor de Tweede Wereldoorlog wezen pioniers als Jac. P. Thijsse de stedelingen op de schoonheid van de natuur. Zij trachtten zo respect voor alles wat leeft en groeit onder de aandacht te brengen van stadsbewoners, die naar hun idee het contact met de natuur dreigden te verliezen.

Nu in 1996, is die noodzaak tot het bijbrengen van respect voor de natuur nog steeds aanwezig en is natuureducatie van belang voor jong en oud.

De gemeentelijke Dienst Recreatie Rotterdam heeft voor dit doel zeven centra voor natuur- en milieu-educatie en een zelfde aantal kinderboerderijen, een twintigtal educatieve tuinen, een botanische tuin en een cultuurhistorische plantentuin tot zijn beschikking. Het zijn voorzieningen die speciaal voor dit *educatieve* doel ontwikkeld zijn. Maar alle voorzieningen zijn stuk voor stuk ook groene oasen in de drukte van de dynamische wereldstad Rotterdam en vervullen dus ook een belangrijke *natuurrecreatieve* taak. Vooral de kinderboerderijen en de Cultuurhistorische plantentuin hebben

voornamelijk een natuurrecreatieve functie.

Op de Cultuurhistorische plantentuin kan een bezoeker naar hartelust ongedwongen van de natuur genieten, maar plotseling kan dit een educatief tintje krijgen. Gevangen door een bloeiend plantje vraagt hij misschien de naam ervan aan de beheerder. Hij krijgt waarschijnlijk niet alleen de naam te horen, maar ook een aardig verhaaltje over de biotoop waar het toebehoort. Wellicht komt hij ook nog iets te weten over het cultuurhistorische gebruik. De belangstelling, die op deze wijze gewekt is, kan verder ontwikkeld worden door deel te nemen aan excursies die regelmatig op de tuin gehouden worden. Op deze wijze is natuurrecreatie een leuke en ontspannen opstap naar natuureducatie.

Voor basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs is de tuin ook een belangrijk middel voor de natuureducatie.

Het doel en opzet van de tuin

De Cultuurhistorische plantentuin is in 1979 aangelegd met het doel om op

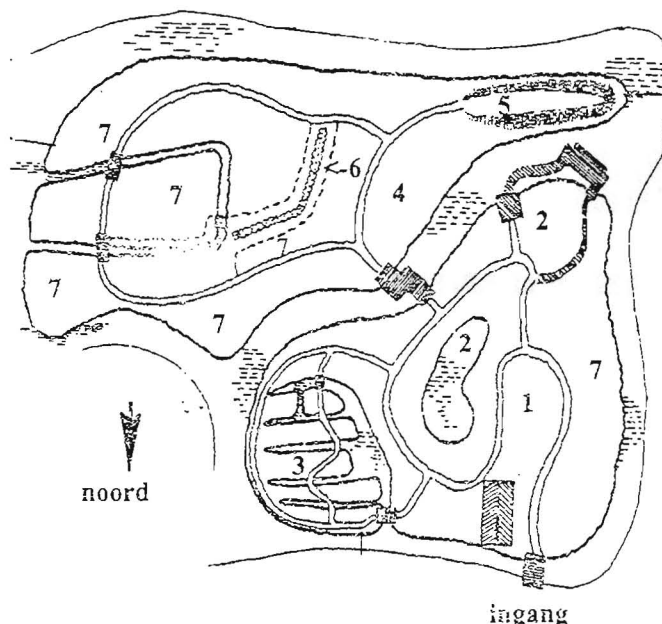
een zo natuurlijk mogelijke en aantrekkelijke wijze te laten zien, welke planten, struiken en bomen van oorsprong in Rotterdam en zijn naaste omgeving voorkomen of voorkwamen. Ten gevolge van de verstedelijking, industrialisatie en modernisering van de landbouwmethoden zijn veel inheemse planten immers van hun oorspronkelijke standplaats verdreven.

Van de in natuur- en cultuurlandschappen oorspronkelijke vegetatietypen rond Rotterdam is een aantal op de tuin nagebootst. Aangezien het onmogelijk is op een gebied van ongeveer één hectare alle voorkomende plantesoorten op een zo natuurlijk mogelijke wijze een plaatsje te geven, moest een keuze worden gemaakt.

Het landschap in en rond Rotterdam is reeds heel lang volledig door de mens bepaald: het is een cultuurlandschap. Dit gegeven vinden we terug in de **naam** van de tuin: Cultuurhistorische plantentuin.

Op de tuin zijn een aantal vegetatietypen aanwezig: *stilstaand water, verlandingen in stilstaand en stromend*

Indeling van de tuin

Legenda

1. Bos
2. Verlandingen
3. Griend
4. Akker
5. Rivierdijk
6. Muur
7. Weidevegetaties

- water
- vlonder
- schuur beheerder
- stenen muur
- pad
- zijpad
- stenen dijk

water, wilgenbossen en grienden, diverse oevervegetaties, graslanden op verschillende ondergrond, akkertjes en muurvegetatie.

In Rotterdam komen we zowel veenpolders - waar het water van nature enigszins zuur is - als kalkrijke- en kalkarme kleipolders tegen. Markante soorten uit de *buitendijkse verlandingszones* zijn biezen, riet, lissen, lisdodden en dotterbloemen. Kenmerkende soorten uit de *stilstaande verlanding* zijn egelskop, pijlkruid, waterdrieblad en watergentiaan.

Onder de rook van Rotterdam liggen uiterst fraaie grienden, waar het getij van de Oude Maas nog dagelijks zijn invloed doet gelden. Het *griend* op de tuin is daar een goede afspiegeling van. Hier vinden we dotterbloem, fluitekruid, grote valeriaan en zelfs het zomerklokje.

Het *akkertje* wordt op ouderwetse wijze beheerd en is vooral in de maanden juni en juli een lust voor het oog.

Het westen van Nederland wordt droog gehouden door dijken. Het dijklichaam is een uitstekende woonplaats voor stroomdalplanten.

Enige jaren geleden is een *muur* gemetseld met specie van een oude samenstelling. Door de situering zijn zonnige, warme, droge en schaduwrijke, koele, vochtige vestigingsplaatsen voor muurplanten ontstaan. Het is een afspiegeling van muren die vroeger voorkwamen als landmarkering. Tongvaren, muurvaren, muurleeuwebekje en gele hoornbloem hebben hier een plaatsje gevonden.

Op de tuin zijn diverse *graslandjes* en stukjes *dijk* aanwezig. Door verschillen in grondsoort, hoogte en ligging t.o.v. de zon zijn de groeiomstandigheden nogal verschillend. Het resultaat: een schat aan diversiteit. Het *blauwgraslandje* is van recente datum. Van een stabiele plantengemeenschap is nog geen sprake. Sommige kenmerkende soorten ontbreken nog. Maar de tijd zal ons helpen.

De ligging

De tuin vindt u in de deelgemeente Charlois aan de rand van 'de groene long' in het zuidelijk deel van Rotterdam: het Zuiderpark. Tegelijk met de aanleg van de tuin zijn een grote kinderboerderij, een centrum voor natuur-

Grote vlonder in het buitendijkse griend

foto: W. Leufgen

en milieu-educatie en een speelterreintje aangelegd. Vorig jaar is hier ook een milieu-educatief voorlichtingscentrum geopend. De tuin is dus ingebed in een groter natuur- en milieu-educatief en -recreatief geheel. De tuin is uitstekend met het openbaar vervoer bereikbaar.

De aanleg

De tuin is gesitueerd op het terrein van een voormalige tramremise. Bepaald geen natuurlijke omgeving.

Het gehele gebied is afgegraven tot 1.50 m onder de waterspiegel. Elke gram grond is van elders aangevoerd. Vruchten kalkrijke en kalkarme klei en verschillende soorten veen zijn uit de Rotterdamse ondergrond gehaald en naar de tuin gebracht. Met deze grondaanvoer kwamen natuurlijk ook zaden, wortelstokken e.d. mee. Die zorgden geheel spontaan voor de eerste begroeiing en natuurlijk zijn er nog steeds soorten op de tuin die van deze eerste pioniers afstammen.

Naast het aanbrengen van de diverse grondsoorten zijn ook een aantal 'kunstwerken' gebouwd. Daaronder valt de dijk. Een echte zetstenen dijk, die geheel op authentieke wijze is aangelegd. Met verschillende grondsamenstellingen, rijshout en afgewerkt met steen.

Om te voorkomen dat de veenvijver in de slappe ondergrond ineen zal klappen is een onderwaterbeschoeiing geplaatst; een enorme constructie van viereneenhalve meter lange houten

damwandpalen die her en der geschoord worden met grondankers.

In het buitendijkse griend is een grote vlonder boven water geplaatst. Hierdoor kunnen de bezoekers van dichtbij kennismaken met alles wat daar leeft en groeit: een echt spannende natuurbelevens.

Door de gehele tuin loopt een met kleine klinkers verhard pad. Hierdoor is de tuin het gehele jaar goed te betreden en ook voor rolstoelen goed te berijden. Voor het cunet is zotzand gebruikt om verstoring van de padrandbeplanting te voorkomen. Alleen het pad door het buitendijkse griend is onverhard.

Toen de tuin zijn definitieve vorm had gekregen is een onderkomen voor de beheerder gebouwd. Het is een vriendelijk ogende, houten schuur met een rieten dak. Hier heeft de beheerder zijn kantoor en een bescheiden werkruimte. Momenteel wordt in het gebouwtje ook een mini-informatieruimte ingericht.

Het beheer

De tuin wordt dagelijks beheerd door een professionele, full-time beheerder. Ron Kroesbergen. Hij wordt daarbij geassisteerd door een assistent-tuinman en soms door vrijwilligers.

Ron heeft meegewerkt bij de aanleg van de tuin en beheert hem dus al vanaf het allereerste begin.

Cultuurhistorische waarden zijn waarden met betrekking tot de geschiedenis van het menselijk handelen dat van invloed is geweest op het landschap. Om

dit na te kunnen bootsen is het tuinbeheer gericht op het beheer in het verleden. Het gevolg daarvan is verschrapping. De effecten van het jarenlang volgehouden regelmatige maai-beheer worden steeds meer zichtbaar. Soorten die geen concurrentie van andere soorten kunnen verdragen en zich in een voedselarm milieu thuisvoelen vestigen zich steeds vaker spontaan op de tuin. Velen daarvan zijn zeldzaam en staan op de Rode Lijst.

Het strakke maai-beheer is gebaseerd op 'signaalplanten'. Selectief wieden, waarbij dominante soorten in toom worden gehouden garandeert elk jaar een grotere diversiteit aan soorten. Signaalplanten zijn voor een landschapstype specifieke plantesoorten, die door hun bloei aangeven wanneer een bepaald grasland gemaaid moet worden om in stand te blijven. Sterker nog: door dit maai-beheer neemt het aantal soorten toe.

Ieder jaar wordt slechts een deel van het knotwerk verricht. Zo zijn alle stadia van het wilgenonderhoudsproces zichtbaar.

Het waterniveau van het binnendijkse griend kan door een waterregime dat de beheerder in eigen beheer heeft, beïnvloed worden. Het circulatiesysteem voorkomt helaas niet dat het water op de tuin voedselrijker is dan wij wensen.

Bij de aanleg waren verschillende soorten beschoeiingen geplaatst. De meesten konden de druk van de watervogels niet weerstaan. Daarom zijn nu houten beschoeiingen geplaatst met daarvoor een onderwaterbeschoeiing. De ruimte tussen de twee beschoeiingen is een ideale groeiplek voor waterplanten, die de bovenwaterbeschoeiing aan het oog onttrekken.

De relatie met de natuur

In de tuin zijn een keur aan inheemse planten bijeengebracht. Het is een klein reservaatje: een toevluchtsoord voor wilde planten. In de stad is dat hard nodig, want daar is nog maar heel weinig plaats voor ze. Ook in het aangrenzende agrarische gebied zijn wilde planten niet gewenst. Boer en tuinder zien immers kwaliteit en kwantiteit van hun producten niet graag door de aanwezigheid van wilde planten aangetast worden.

Rondleiding

foto: Ron Kroesbergen

De grote diversiteit aan planten trekt een grote verscheidenheid aan insecten aan. Deze trekken op hun beurt weer talrijke vogelsoorten aan. In de winter zijn het voornamelijk doortrekkers, die tijdens hun reis de tuin aandoen om hun dagelijkse kost te bemachtigen. In de lente wordt de tuin de woonplaats van diverse broedvogels. Ze vinden hier rust en voedsel om voor nakomelingen te zorgen. Om dit nog te stimuleren zijn voor de holenbroeders nestkasten opgehangen. In de stad ontbreken immers de dode bomen, die een natuurlijke broedplaats voor deze soorten zouden kunnen bieden. Met name de oudere bomen bieden hen een goed leefmilieu. Matkopmees, staartmees, bosuil, ransuil, groene specht, zwarte roodstaart, grauwe vliegenvanger, torenvalk en bonte specht worden gere-

geld waargenomen. Zelfs het ijsvogeltje vertoont zich soms.

De bezoekers

De tuin is uitermate geschikt om dichtbij huis van de natuur te genieten, kennis over flora en fauna op te doen of de al aanwezige kennis te verrijken.

De bezoekers kunnen de schoonheid van de natuur hier aan den lijve ervaren. Men vindt hier rust, in een bijna sprookjesachtige atmosfeer. Ze kunnen er prima planten, vogels en vlinders fotograferen of tekenen, een krantje lezen of gewoon ontspannen een ommetje maken. Hieruit zal de interesse voor de natuur opbloeien. Deze houding zal wellicht uitmonden in een beter gedrag ten opzichte van de steeds schaarser wordende natuur en het bedreigde milieu.

De openstelling in het weekend is uitsluitend mogelijk door de geweldige inzet van een aantal vrijwilligers, die bereid zijn hun vrije tijd in het ontvangen van bezoekers te investeren. Deze vrijwilligers kunnen de bezoekers ook op deskundige wijze over de natuur voorlichten.

Door de week zijn veel bezoekers wijkbewoners en met name ouderen. Dit komt omdat de wijken rond de tuin vergrijsd zijn. Het aantal ouderen binnen deze wijken groeit vanzelf explosief. Daarnaast liggen op loopafstand van de tuin een aantal centra voor ouderen. In het weekend nemen de ouderen hun familie, die bij hen op bezoek komt, mee naar de tuin.

Natuurlijk is de tuin niet alleen in trek bij de ouderen, de tuin wordt ook bezocht door jongere wandelaars, die de tuin vaak zeer regelmatig bezoeken.

De Cultuurhistorische plantentuin geniet ook landelijke bekendheid. Steeds vaker constateren we dat ook natuurliefhebbers van buiten Rotterdam vol interesse door de tuin lopen.

Het IVN, de KNNV, het NIVON en de vrijwilligers organiseren geregeld goed bezochte excursies.

De natuur in de tuin vormt een mooie achtergrond voor bruidsreportages en was zelfs decor voor een film over een mannetje op de maan!

Vanuit het aangrenzende centrum voor natuur- en milieu-educatie worden lessen voor het wateronderzoek voor groepen van het basisonderwijs op de tuin georganiseerd.

Een aantal docenten van middelbare scholen uit de omgeving gebruikt de kwaliteiten van de tuin bij hun biologielessen. Helaas gooit het weer hier soms roet in het eten, maar daarvoor is een kleine schuilgelegenheid beschikbaar of kan het nabijgelegen centrum uitkomst bieden. De scholieren vinden het werken op de tuin in het algemeen een festijn. Lekker buiten doe-lerend bezig zijn.

Tijdens de middagpauze van de scholen wordt de tuin vaak gebruikt door de leerlingen van scholen in de nabijheid, die het rondhollen erg spannend en uitdagend vinden. Het is te begrijpen dat ze een dergelijke uitlaatklep nodig hebben, maar voor de beheerder is het een probleem want in hun enthousiaste gedrag beschadigen ze helaas de planten. De beheerder moet dan al zijn tact inzetten om dit in goede banen te leiden.

Uit ondervinding blijkt dat bezoekers die planten of zaden mee naar de tuin brengen of zaden of plantendelen meekrijgen een speciale band met de tuin krijgen. Ze helpen graag mee de tuin verder te ontwikkelen en te beschermen. Vooral bij het aanbreken van de lente worden emmers vol kikkerdril, padden en salamanders uit kleine stadstuinvijvers naar de tuin gebracht. Toen in een aangrenzende wijk huizen afgebroken werden is een actiegroep bezig geweest alle kikkers en salamanders te vangen; deze zijn in de tuin weer uitgezet. Bij deze actie zijn ook leerlingen van de basisscholen in de omgeving betrokken geweest. Zowel het plaatselijke

Algemene informatie

Cultuurhistorische plantentuin
Adres: Brammertsstraat 10
3084 RV Rotterdam (Charlois)
Telefoon: 010-4281036

Openingstijden:

ma. t/m vrij.: 8.00 - 16.00 uur. zat.
en zon.: 11.00 - 16.00 uur.
De toegang is gratis.

Bereikbaarheid met o.v.: Vanaf het eindpunt van tramlijn 2 aan de Boergoense Vliet is het slechts 100 meter lopen.

TV-station als de Onderwijs-TV hebben hieraan aandacht besteed. Een aardig gegeven is dat een jongetje dat de tuin vanuit de kinderwagen heeft leren kennen, nu een van de bekwaamste natuurkenners is die gedurende het weekend de tuin bemand en voorlichting geeft aan de bezoekers.

De informatievoorziening

Bij de ingang staat een plattegrond met summiere informatie over de landschapstypen. Bij het gebouwtje hangt een mededelingenbord met uitgebreidere informatie. Helaas zijn de kleinere informatieborden die vroeger bij de vegetatietypen en landschapstypen stonden het slachtoffer van vandalisme geworden, maar de bezoekers kunnen met hun vragen altijd bij de beheerder of de vrijwilligers terecht.

Tot slot

Het is bijzonder lastig gebleken om op een dergelijk kleine oppervlakte een verscheidenheid aan landschapstypen te ontwikkelen en in stand te houden. Toch bleek het uiteindelijk mogelijk om van een oude tramremise een schitterend stukje natuur te maken. De vakkundige en ook ideële inzet van de beheerder en zijn hulpen is daar vanzelfsprekend mede debet aan. □

Luuk Hopkooper is als specialist natuur- en milieu-educatie werkzaam bij Dienst Recreatie Rotterdam.

Met tekstbijdragen van Ron Kroesbergen, beheerder van de Cultuurhistorische plantentuin

Sfeervol uitzicht over het water

foto: Ron Kroesbergen